

3. Законопроект «О миграции» Обоснование необходимости принятия Закона Приднестровской Молдавской Республики «О миграции». — Электронный адрес: F: all/ПРОЕКТ 2007/миграция

4. Атлас Приднестровской Молдавской Республики: Изд. второе. — Тирасполь, 2000.

5. *Бурла М. П.* Население Приднестровской Молдавской Республики: Научно-справочное пособие. — Тирасполь: КЭГРЭ, 2009.

6. *Мошняга В.* Демографическая ситуация в Приднестровье в постконфликтный период. // Молдова — Приднестровье: общими усилиями — к успешному будущему. Социальные аспекты. — Кишинев: Cu drag, 2009.

7. Статистический ежегодник Приднестровской Молдавской Республики. Статистический сборник (за 1990—2010 гг.). — Тирасполь, 2011.

8. *Смоленский Н. Н.* Демографическая обстановка и миграционная ситуация в Приднестровской Молдавской Республике, их влияние на формирование регионального рынка труда // Труд и социальные отношения. — 2007. — № 6.

9. *Фоменко В. Г.* Современная демографическая ситуация в Приднестровье (1990—2010 гг.). — Тирасполь: Полиграфист, 2010.

Стаття подана до редакції 20.10.2011

УДК 314.74

Ж. В. Дерій, канд. екон. наук,
доц., завідувач кафедри,

Т. І. Зосименко, канд. екон. наук, доц.,
кафедра економічної теорії і економіки підприємства,
Чернігівський державний технологічний університет

МІГРАЦІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ТА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто сутність міграційних переміщень у сучасному світі, наведено класифікацію видів міграцій. Виявлено основні тенденції у міграційному русі, окреслено вплив міграцій, як позитивний, так і негативний, для країн, територій, окремих осіб. Авторами наведено аргументи на користь міграції як стимулу для розвитку людини. Розглянуто наслідки міграційного процесу та запропоновано заходи міграційної політики, які мають стати джерелом нарощування людського капіталу та бути стимулом до потужного людського розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: міграція, розвиток, людський капітал, міграційна політика, нарощування капіталу.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрена сущность миграционных перемещений в современном мире, приведена классификация

видов миграций. Выявлены основные тенденции в миграционном движении, очерчено влияние миграций, как положительное, так и отрицательное, на страны, территории, отдельные личности. Авторами приведены аргументы в пользу миграций как стимула для развития человека. Рассмотрены последствия миграционного процесса и предложены мероприятия миграционной политики, которые должны стать источником наращивания человеческого капитала и быть стимулом к мощному человеческому развитию.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: миграция, развитие, человеческий капитал, миграционная политика, наращивание капитала.

ANNOTATION: The article considers the nature of migratory movements in the modern world, a classification of types of migration. The basic trends in migratory movements are defined, the impact of migration, both positive and negative, is outlined in any country, territory, individual personality. The arguments in favor of migration as a vehicle for human development are presented by the authors. The implications of the migration process are considered, measures of migration policy, which should be a source of human capital building and a powerful stimulus to human development, are proposed.

KEY WORDS: migration, development, human capital, immigration policy, increase of capital.

Постановка проблеми. Визначальною рисою сучасного етапу розвитку суспільства є наявність зв'язку між міграційним рухом та розвитком. Міграція скорочує бідність, змінює структуру населення, впливає на демографічний стан суспільства і дає поштовх до економічного зростання. Тому актуальними є питання вивчення міграційного руху з точки зору потенціалу та можливостей його використання для розвитку людського капіталу мігрантів та діаспори. Міграція сьогодні — це важливий аспект людського розвитку, кожен сьомий житель Землі є мігрантом (1 млрд осіб), також вона є потужним джерелом, здатним збільшити людський потенціал як мігрантів та територіальних громад, які їх приймають, так і тих територій, з яких виїжджають мігранти.

Аналіз останніх публікацій. Питання людського розвитку, людського капіталу широко висвітлюються у вітчизняній та закордонній літературі, а саме в працях Г. Беккера [10], О. Грішнкової [3; 6], А. Колота [3], Ю. Корчагіна [8], Е. Лібанової [5; 6], Т. Шульца [11] та багатьох ін. Багато науковців проводить широкомасштабні дослідження міграційних процесів і впливу їх наслідків на суспільство та економіку. Зокрема, в роботах Ж. Зайончковської [7], О. Позняка [8] та інших наводиться аналіз міг-

раційного руху, окреслюються напрями міграційної політики з метою внесення коректив у процеси розвитку та ефективного використання трудових ресурсів.

Формулювання мети. Враховуючи динамічність світових інтеграційних процесів, вплив міграційного руху на національну систему господарства, загострення глобальних проблем розвитку людства та позиціонування людини як основного елементу продуктивних сил, виникає потреба виявити закономірності та зв'язки між міграційними зрушеннями та розвитком людського капіталу, окреслити основні заходи, які повинні позитивно вплинути на наслідки міграційного процесу.

Основний матеріал і результати. XXI сторіччя характеризується поживавленням міграційного руху, що викликано рядом причин, а саме:

- нарощуванням протиріч у сфері міжнародних відносин в умовах глобалізації;
- намаганням країн зберегти традиційні кордони, національну ідентичність;
- прорахунками при прийнятті управлінських рішень урядами держав.

Усі фактори, що впливають на сучасні міграційні процеси можна класифікувати за видами: нерегульовані (природно-кліматичні умови, географічне положення), часові (демографічна структура, виробнича, соціальна), регульовані змінні фактори (національна політика в сфері міграцій, оплати праці та ін.). Названі фактори — це так звані об'єктивні характеристики території. Суб'єктивна сторона міграційного процесу пов'язана саме з людським баченням міграції та доцільності зміни місця перебування.

Ототожнення міграції з процесом переселення на постійне місце проживання в одному напрямку є вже застарілим. У більшості випадків це тимчасове явище, яке викликане причинами економічного та неекономічного характеру. Економічні причини передбачають оцінку різних рівнів економічного розвитку, заробітної плати, соціальних гарантій, безробіття, умов життя, щільності населення та ін. Неекономічні причини поділяються на добровільні, як то сімейні, підвищення соціального статусу і т. д., та вимушені — політичні, релігійні, расові, екологічні.

Для розуміння процесів міграції використовуються характеристики міграційних потоків за різними класифікаційними ознаками, які дозволяють пізнати внутрішню сутність дано-

го явища та виявити резерви впливу на розвиток людського капіталу. Основними з них є: параметр простір — час (хронотоп); параметр мети; якісний параметр; кількісний параметр.

Міграційні процеси завжди відбуваються у просторі та часі, тому параметр класифікації *простір — час* дозволяє виділити типи міграційного руху:

- по відношенню до кінцевого пункту переміщення (векторні та маятникові міграції);

- по відношенню до кордонів (внутрішні, зовнішні, транзитні, прикордонні, кругові); по відношенню до умовних ліній центр — периферія (доцентрові та відцентрові), такий тип міграцій ще називають гравітаційні.

Перехід від аграрного до індустріального, від індустріального до постіндустріального суспільства призвів до зміни потоків руху за названими ознаками від «село—місто» до «глобальне село—світове місто».

Будь-який процес, рух у тому числі характеризується наявністю *мети*. Мета переміщення може бути визначена добровільно і примусово. Тому міграції є: добровільні; примусові; вимушені.

Даний параметр розширює класифікацію типів міграцій, серед яких за ознакою добровільності визначення мети переміщення виділяють: трудові; освітні; ділові; рекреаційні; переселенські.

Міграції, при яких існує примусове цілеполягання, на думку П. Поляна, відносяться до так званих депортаційних, а саме: насильницькі; репресивні.

Для всебічного аналізу міграцій вводиться *якісний параметр* класифікації, що дозволяє виділити типи міграцій: освітні; кваліфікаційні; вікові; сімейні; майнові; соціокультурні.

Введення в дослідження якісного параметру дає змогу в подальшому врахувати *кількісні параметри*. Кількісна складова мігрантів дозволяє оцінювати потоки як в абсолютних, так і в відносних величинах стосовно окремих адміністративних утворень. При цьому використовуються загальноприйняті показники — міграційне сальдо, кількість прибуттів/вибуттів, міграційний оборот та ін.

Знання типології міграцій дозволяє виявити їх внутрішню природу, чинники розвитку міграційних процесів та встановити наслідки міграцій для розвитку людського капіталу в рамках сучасного світового співтовариства.

Міграція несе в собі позитивне навантаження для людського розвитку — завдяки міграціям людина може реалізувати одне з головних прав на свободу пересування та вибір місця проживання. Тому усунення обмежень може принести користь людському розвитку.

Не завжди міграція має позитиви, існують й певні загрози, які несе міграційний рух. Масовий виїзд населення до країн Західної Європи, США, Ізраїлю в 1990-х—2000-х рр. призвів до скорочення чисельності населення багатьох країн пострадянського простору, Східної та Центральної Європи. Зокрема, з України на заробітки виїхало близько 1,5 млн громадян. З усіх репатріантів, які виїхали до Ізраїлю, 70 % склали мігранти з України. При цьому отримати зиск від міграції можна тільки залежно від тих умов, за яких проходить переміщення населення. Крім того існують депортаційні міграції та вимушені, які відбуваються внаслідок катастроф, стихійних лих, політичних та релігійних конфліктів.

Розглянемо аргументи на користь міграції як інструменту людського розвитку та нагромадження людського капіталу, оскільки міграція є процесом, що дозволяє людині, країні отримати певні зиски, створює умови для росту особи як в економічному, так і в соціальному планах.

1. Завдяки міграційному руху відбувається зміна чисельності населення певного регіону, країни, населеного пункту. За умов скорочення чисельності населення країни іммігранти можуть компенсувати такі природні втрати, завдяки внутрішнім міграціям відбувається перерозподіл трудових ресурсів у межах країни. В 2009 р. у світі налічувалося 740 млн внутрішніх мігрантів [2]. За останній час напрямки міграцій змінилися. Так, 70 млн осіб міжнародних мігрантів (зі 185 млн) переїжджають до розвинутих країн з країн, що розвиваються.

2. Мігранти сприяють збільшенню обсягів виробництва як у національному масштабі, так й у світовому. Приїжджаючи до місцевої громади, мігрант більше віддає, ніж отримує. Також відбуваються зміни на ринку праці через зростання пропозиції робочої сили необхідної кваліфікації та професій. Завдяки залученню висококваліфікованих спеціалістів індустриально-розвинені країни можуть поповнити нестачу науково-технічних спеціалістів та працівників за рахунок стимулювання в'їзду професійних груп населення. При цьому статистика свідчить, що зростає рівень соціального захисту

для мігрантів (на відміну від країн походження), нарощується потенціал інновацій.

3. Сучасна міграція — «молодіжний» процес. Більшу частку мігрантів становлять особи молодого віку, які змінюють вікостатеву структуру суспільства, що їх приймає. Країна-донор людських ресурсів відносно програє від такого переміщення, але на певний час. Оскільки неможливість реалізуватися значній частині населення у себе в країні може призвести до соціального вибуху, то саме міграція може бути напрямком розв'язання ряду проблем.

4. Завдяки міграціям як внутрішнім, так і зовнішнім, змінюються регіональні диспропорції, та може змінюватися господарська спеціалізація території. Прикладом є республіки Середньої Азії, де за рахунок населення з інших республік колишнього Радянського Союзу відбулося становлення індустрії, розвиток наукових шкіл, широкомасштабне освоєння території. Також за рахунок міграцій багато країн реалізовували великомасштабні проекти з масовим залученням іноземної робочої сили (США, Канада в кінці XIX ст.). У кінці XX ст. у зв'язку зі зростанням мобільності робочої сили навіть з'явилася така категорія як «транснаціональна робоча сила» [1].

5. Міграція є потужним джерелом для задоволення потреб людини та нарощування людського потенціалу. Відбувається задоволення потреб за всіма рівнями їх ієрархії.

Поряд з самим процесом міграції людина, як головний суб'єкт міграційного процесу, створює собі певні вигоди і приймає безпосередню активну участь у нарощуванні людського капіталу.

Загальноприйнята теза — країни-імпортери мають більше вигод, а країни-експортери робочої сили — більше втрат. Тому потужним джерелом зростання людського капіталу в контексті міграційного руху є зворотні міграції. Міграція завжди матиме ефект для людського розвитку та буде засобом інвестицій у людський капітал, якщо виконується умова:

$$\text{Вигоди міграції} > \text{Втрати міграції.}$$

Тому варто окреслити ті вигоди, які має країна від іммігрантів, і визначити, що саме може стати джерелом росту людського капіталу за умов зворотних міграцій, тобто рееміграції.

По-перше, іммігранти є найманими працівниками і в той же час підприємцями, оскільки вони в більшій мірі, ніж місцеве населення, схильні до ризиків і саме у створенні власної справи, тим самим вони стають фактором організації нових робочих місць. Це саме можна стверджувати про людей, які повернулися на батьківщину, тобто про реемігрантів.

По-друге, іммігранти не тільки працівники, а й споживачі, тому вони стимулюють зростання попиту, як наслідок — зростає пропозиція, і в короткостроковій перспективі іммігранти можуть скорочувати безробіття серед місцевого населення. Тому міграційна політика потенційно є політикою зростання підприємницької активності, ємності споживчого ринку та зниження безробіття.

По-третє, іммігранти забезпечують зростання продуктивності праці, диверсифікацію зв'язків, як-то: торговельні, виробничі, соціальні для країн еміграції та імміграції, що підвищує їх роль у світовому співтоваристві, їх стійкість.

По-четверте, реемігранти, повертаючись додому, можуть суттєво вплинути на ситуацію в конкретному населеному пункті від депресивної до розвиваючої через пропозицію нових знань, умінь та навичок.

По-п'яте, реемігранти можуть забезпечувати науково-технічне зростання та привносити нові знання і, таким чином, у держави не виникає потреби вкладати додаткові кошти у перепідготовку кадрів, відбувається привласнення інтелектуальної ренти інших країн, що в перспективі впливає на конкурентоспроможність країни на світових ринках.

Отже існують дієві фактори для нарощування людського капіталу через міграційні процеси, і саму міграцію не варто розглядати як упущені вигоди для країни, а необхідно створювати такі умови, що не будуть спонукати людину виїжджати за кордон, або будуть стимулювати її повернення.

Мігранти стають джерелом росту людського капіталу, оскільки повертаючись додому під час економічного спаду, вони звільняють робочі місця корінному населенню й таким чином виконують роль «кризового амортизатора».

В той же час мігранти можуть отримувати велику користь. Так, прибутки мігрантів, які переїхали до розвинутих країн з найбідніших країн, у середньому перевищують їх доходи вдома в 15 разів, охоплення освітою вдвічі більше, а смертність у 16 разів нижча [2]. Тобто, відбувається реальне зростання людського капіталу завдяки міграції.

Але поряд із зовнішніми міграціями варто приділяти увагу і вивчати наслідки внутрішніх міграцій. У цьому напрямку основними заходами, що позитивно вплинуть на процеси внутрішнього переміщення і призведуть до зростання людського капіталу, можна вважати: розробку програм щодо зниження витрат, пов'язаних з переїздами; сприяння органів державної влади та місцевого самоврядування в отриманні користі від внутрішньої міграції; визначення мобільності людини як однієї з основних характеристик людського розвитку.

Таким чином, виходячи з аналізу наслідків міграційного процесу, можна стверджувати, що в результаті еміграції країни, які виступають постачальниками людських ресурсів, мають зниження безробіття, підвищення кваліфікації своїх працівників за кордоном, надходження грошових переказів, зростання достатку населення і зростання сукупного попиту. Але, в той же час, еміграція має і негативні наслідки, які будуть відображатися на капіталізації людських ресурсів, а саме зниження демографічного потенціалу, відтоку кваліфікованих кадрів, залежності добробуту громадян від іноземних переказів родичів, порушення сімейних, соціальних зв'язків. Тобто наслідки міграцій є неоднозначними для обох сторін — як для країни, яка приймає мігрантів, так і для потенційного постачальника трудових ресурсів.

Сучасна світова практика регулювання міграцій передбачає врахування двох тенденцій: відкритість економіки і, відповідно, вільне переміщення трудових ресурсів і населення та протекціоністські заходи і обмеження в області міграцій. При розробці механізму регулювання міграційного руху варто визначати критерії, за якими можна оцінити результативність міграції [1]. Серед таких критеріїв виділимо:

- відповідність кількісного та якісного складу трудових ресурсів інтересам економіки країни; поліпшення ситуації на ринку праці;

- зміна рівня оплати праці; збереження демографічної рівноваги;

- стабілізація соціальної сфери;

- досягнення індивідуальної мети мігрантів;

- економічне зростання країни; підвищення конкурентної позиції країни.

Результати міграційної політики мають оцінюватись як у країні призначення, так і в країні походження мігрантів і в цілому в контексті глобальних змін у світовому співтоваристві.

Міграція не може стати в будь-якому випадку для країн походження панацеєю вирішення всіх проблем, варто розробляти національні програми розвитку. Тому в контексті капіталізації вартості трудового потенціалу варто обирати такі методи та інструменти міграційної політики, які будуть сприяти ефективному розвитку людського капіталу (рис. 1).

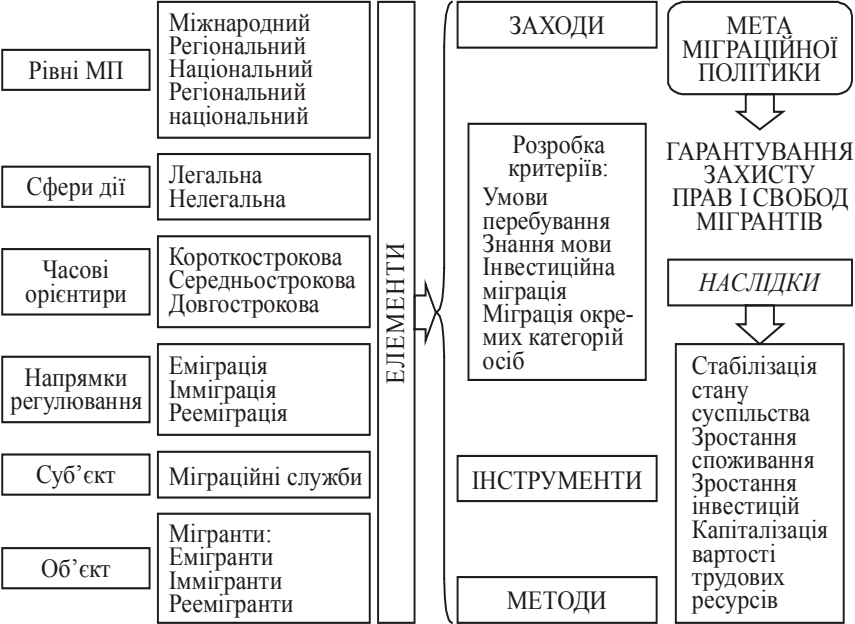

Рис. 1. Елементи міграційної політики

Висновки. Таким чином, внаслідок міграційного руху, який буде забезпечуватись заходами дієвої міграційної політики, результатом стануть кількісні та якісні зміни в складі людських ресурсів, капіталізація людського потенціалу та нарощування людського капіталу.

Міграція населення сьогодні може стати стимулом для розвитку людського потенціалу в світі, вона не може зникнути як явище через наслідки економічної кризи, для багатьох людей це довготермінові капіталовкладення.

Література

1. Гаврилова Т. М. Механизм международной миграции рабочей силы / Т. М. Гаврилова // Вестник МГУ. — 2009. — №3. — С. 73—83.
2. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие / Пер с англ. — ПРООН — М.: Издательство «Весь Мир», 2009. — 232 с.
3. Колот А.М. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: монографія / А. М. Колот, О.А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін. — К.: КНЕУ, 2010. — 348 с.
4. Корчагин Ю.А. Эффективность и качество национальных человеческих капиталов стран мира [Электронный ресурс] / Ю. А. Корчагин. — Воронеж: ЦИРЭ, 2011. — С. 3.
5. Лібанова Е. М. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір. / Лібанова Е. М., Боліла Т. В., Горемікіна Ю. В. та ін. — К.: Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2008. — 314 с.
6. Лібанова Е. М. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз. / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2007. — 327 с.
7. Миграция и демографический кризис в России / Под ред. Ж.А. Зайончковской, Е. В. Тюрюкановой. — М.: Фонд Новая Евразия, 2010. — 95 с.
8. Позняк О. В. Миграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / За ред. О. В. Позняка. — Умань: СПД Сочінський, 2007. — 276 с.
9. Цвылев Р. И. Международный рынок труда и Россия (проблемы интеграции) / Р.И. Цвылев // Полис. — 1993. — № 1. — С. 123—129.
10. Becker, Gary S. Human Capital / Becker, Gary S. — N.Y.: Columbia University Press, 1964.
11. Shultz T. Investment in Human Capital / Shultz T. — N.Y., London, 1971. — P. 26—28.

Стаття подана до редакції 11.10.2011

УДК 332.1:336.25/26

В. С. Заяць, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ЯК РЕГІОНАЛЬНО ОБУМОВЛЕНОГО ПРОЦЕСУ

АНОТАЦІЯ. У статті визначено специфіку формування доходів населення як регіонального обумовленого процесу, висвітлено погляди українських учених щодо цієї проблематики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: дохід, концепції регіонального розвитку, регіон, резерви, соціально-економічний розвиток.